

การสังเคราะห์องค์ความรู้สถานการณ์ความเสี่ยง
และการฟื้นฟูชีวิตของแรงงานนอกระบบ
กรณีการระบาดของโรคโควิด-19

บวร ทรัพย์สิงห์

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

E-mail: Borvorn.S@chula.ac.th

กิงกาญจน์ จงสุขไกล

หน่วยปฏิบัติการวิจัยนวัตกรรมสังคมและความยั่งยืนสำหรับคนกลุ่มเปราะบาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อุ๋นเรื่อน เล็กน้อย

หน่วยปฏิบัติการวิจัยนวัตกรรมสังคมและความยั่งยืนสำหรับคนกลุ่มเปราะบาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วิชยา โกมินทร์

หน่วยปฏิบัติการวิจัยนวัตกรรมสังคมและความยั่งยืนสำหรับคนกลุ่มเปราะบาง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มนทกานต์ ฉิมมามี

สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

วันที่รับบทความ: 07-11-2023

วันที่แก้ไขบทความ: 21-11-2023

วันที่ตอบรับบทความ: 30-11-2023

บทคัดย่อ

การสังเคราะห์องค์ความรู้สถานการณ์ความเสี่ยง และการฟื้นฟูชีวิตของแรงงานนอกระบบ มีเป้าหมายเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ สถานการณ์ปัญหา และแสวงหาแนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ จากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ด้วยการจัดสนทนากลุ่มกับนักวิชาการ นักพัฒนา และผู้แทนแรงงานนอกระบบแต่ละกลุ่มอาชีพ จำนวน 7 ครั้ง ประกอบด้วย 1) กลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน 2) กลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย 3) กลุ่มพนักงานนวดและพนักงานร้านอาหาร 4) กลุ่มคนขับแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง 5) กลุ่มคนเก็บสามล้อ 6) กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน 7) กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า ระหว่างวันที่ 2 – 30 กรกฎาคม 2564 มีผู้ร่วมประชุมรวม 37 คน

ผลการศึกษา พบว่า แรงงานนอกระบบเผชิญปัญหาความเสี่ยงก่อนการระบาดและการระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลให้เกิดปัญหาการประกอบอาชีพ ปัญหาด้านรายได้ หนี้สิน และค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ซึ่งถือเป็นปัญหาร่วมที่สำคัญของแรงงานนอกระบบทุกกลุ่ม ในขณะที่แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ จำเป็นต้องส่งเสริมให้แรงงานนอกระบบเข้าถึงงานและรายได้ที่มีความมั่นคง เข้าถึงทรัพยากรและทุนการประกอบอาชีพ ได้รับการดูแลสุขภาพ การคุ้มครองทางสังคม การส่งเสริมการรวมกลุ่ม และการพัฒนาทักษะ ตลอดจนการปรับปรุงและพัฒนามาตรฐานด้านการงาน สวัสดิการ การคุ้มครองทางสังคม อาชีวอนามัย และความปลอดภัยในการทำงาน

คำสำคัญ: แรงงานนอกระบบ, โควิด-19, การเยียวยาและฟื้นฟู

Synthesizing Knowledge on Risk Situations and the Rehabilitation of Informal Workers: The Case of the COVID-19 Pandemic

Borvorn Subsing

Chulalongkorn University Social Research Institute

E-mail: Borvorn.S@chula.ac.th

Kingkan Jongsukklai

Social Innovation and Sustainability for Vulnerable People Research Unit,

Chulalongkorn University

Unruan Leknoi

Social Innovation and Sustainability for Vulnerable People Research Unit,

Chulalongkorn University

Wichaya Komin

Social Innovation and Sustainability for Vulnerable People Research Unit,

Chulalongkorn University

Montakarn Chimmamee

Chulalongkorn University Social Research Institute

Abstract

The knowledge synthesis of informal workers risk situations and life rehabilitation in the outbreak of COVID-19 aims to synthesize the knowledge, problems situation and occupation and livelihood rehabilitation of informal workers from the COVID-19 outbreak situation through 7 group discussions with academics, social developers, and representatives of informal workers in each occupational group, which consisting of 1) Home-Based Workers 2) Street vendors 3) Massage and restaurant workers 4) Taxi drivers and motorcycles riders 5) Tricycle riders 6) Domestic workers and 7) Waste Pickers during 2 – 30 July 2021, in total of 37 people.

The study found that informal workers had a risk before the outbreak of COVID-19 and during the outbreak which resulted in the problem of occupation, income, debt, and daily expenses. This is considered a common problem among all groups of informal workers. While the solution to occupation and livelihood rehabilitation for informal workers needs to promote term of accessing to jobs and secured incomes, resources, and occupation capital, health care, social protection, group forming, and skill development including improving and developing work standards, welfare, social protection, occupational health, and safety at work.

Keywords: Informal workers, COVID-19, Relief and recovery

1. บทนำ

ความท้าทายหนึ่งของประเทศไทยก่อนสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 คือ ประเทศไทยมีแรงงานนอกระบบ หรือผู้จ้างทำที่ไม่ได้รับความคุ้มครอง ไม่มีหลักประกันทางสังคม ประมาณ 20.2 ล้านคน หรือร้อยละ 51 ของผู้จ้างทำ 39.6 ล้านคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้มีรายได้น้อย ได้รับค่าตอบแทนที่ไม่เป็นธรรมและไม่แน่นอน มีสภาพแวดล้อมในการทำงานไม่ปลอดภัย (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2565) ในรายงานสุขภาพคนไทย 2553: วิฤตทุนนิยมสังคมมีโอกาส สะท้อนหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงความไม่เป็นธรรมที่เกิดกับแรงงานนอกระบบ กล่าวคือแรงงานในระบบได้รับค่าจ้างเฉลี่ย 14,776 บาทต่อเดือน ประสบอุบัติเหตุจากการทำงาน 106 คนต่อ 1,000 ประชากร และมีแรงงานในระบบเพียงร้อยละ 28.4 ที่ทำงานนานกว่า 50 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ ในขณะที่แรงงานนอกระบบได้รับค่าจ้างเฉลี่ย 6,250 บาทต่อเดือน ประสบอุบัติเหตุสูงถึง 174 คนต่อ 1,000 ประชากร และแรงงานนอกระบบกว่าร้อยละ 41.9 ต้องทำงานมากกว่า 50 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (มูลนิธิเพื่อการพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ, 2561)¹ ด้วยรายได้ และรูปแบบการจ้างงานที่ไม่แน่นอน ไม่มีสัญญาจ้าง ไม่ได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย ส่งผลให้แรงงานนอกระบบนับเป็นกลุ่มแรก ๆ ที่มีโอกาสถูกเลิกจ้าง ไม่มีงานและรายได้ กลายเป็นผู้ว่างงานอย่างฉับพลันจากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ในประเทศไทย เริ่มตั้งแต่มกราคม 2563 ในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่า ระยะแรกของการเริ่มต้นการระบาด

¹ มูลนิธิเพื่อการพัฒนาโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. 2561. Social Determinants & Health Inequity Report of Thailand. <https://infocenter.nationalhealth.or.th/node/27882>

ประมาณเดือนเมษายน 2563 รัฐบาลได้ออกมาตรการควบคุมการระบาดที่เข้มงวดด้วยการล็อกดาวน์ที่ส่งผลดีในการควบคุมการระบาด แต่ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจและชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน อย่างไรก็ตามภายหลังกองรัฐบาลได้ออกพระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ไขปัญหาเยียวยา และฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดต่อไวรัสโคโรนา 2019 พ.ศ. 2563 (ราชกิจจานุเบกษา, 2563) และดำเนินโครงการเพื่อเยียวยาและฟื้นฟูเศรษฐกิจ เช่น โครงการเราไม่ทิ้งกัน และโครงการคนละครึ่ง ประมาณกลางปี 2563, โครงการเราชนะ ในปี 2564 เป็นต้น (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2564; สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565) นอกจากนี้ การระบาดรอบที่ 2 ประมาณกลางเดือนธันวาคม 2563 (องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย, 2563) และการตรวจพบการติดเชื้อสายพันธุ์เดลต้าครั้งแรกในประเทศไทยประมาณเดือน มิถุนายน - กรกฎาคม 2564 (บีบีซี, 2564) ส่งผลให้จำนวนผู้ติดเชื้อและเสียชีวิตสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กรมควบคุมโรค, 2566; องค์การอนามัยโลก, 2564) ในขณะที่มาตรการของรัฐบาลเปลี่ยนเป็นการให้ความช่วยเหลือที่มุ่งเน้นการเยียวยาเฉพาะพื้นที่ และกลุ่มเป้าหมายที่ได้รับผลกระทบโดยตรง

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ได้สร้างผลกระทบกับแรงงานนอกระบบกลุ่มต่าง ๆ ในหลายด้าน การสังเคราะห์องค์ความรู้สถานการณ์ความเสี่ยง และการฟื้นฟูชีวิตของแรงงานนอกระบบ มีเป้าหมายหลักเพื่อรวบรวมความคิดเห็นของแรงงานนอกระบบต่อสถานการณ์ปัญหา และแนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่จากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19

2. วัตถุประสงค์

1) สังเคราะห์องค์ความรู้ สถานการณ์ปัญหาของแรงงานนอกระบบ จากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19

2) เสนอแนะแนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ จากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19

3. วิธีดำเนินการ

การสังเคราะห์องค์ความรู้สถานการณ์ความเสี่ยง และการฟื้นฟูชีวิตของแรงงานนอกระบบ กรณีการระบาดของโรคโควิด-19 มีกลุ่มเป้าหมายเป็นแรงงานนอกระบบ หรือแรงงานที่อยู่ในการจ้างงานในภาคเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งมีลักษณะเป็นผู้จ้างงานตนเอง ผู้ทำงานส่วนตัว ผู้ช่วยธุรกิจครอบครัว ผู้รับเหมาช่วงการผลิต แรงงานที่ทำงานไม่เต็มเวลา แรงงานรับจ้างรายวัน แรงงานพิเศษสัญญา ทั้งนี้ งานในเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการ พิจารณาจากงานที่ไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงาน ไม่มีสัญญาจ้างงาน ไม่ได้ความคุ้มครองในการทำงาน การลาป่วยหรือวันหยุดได้รับค่าจ้าง งานที่ชั่วโมงทำงานหรือค่าจ้างต่ำกว่ากฎหมายกำหนด การทำงานในธุรกิจที่มีได้จดทะเบียน หรืองานที่กฎหมายแรงงานไม่ได้ใช้บังคับ (Hussmanns, 2004)

การสังเคราะห์ข้อมูลเป็นการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการสนทนากลุ่มกับนักวิชาการ นักพัฒนา และผู้แทนแรงงานนอกระบบ จำนวน 7 ครั้ง ครั้งละ 2 ชั่วโมง ระหว่างวันที่ 2 – 30 กรกฎาคม 2564 ผ่านระบบการประชุมออนไลน์ โดยคัดเลือกผู้เข้าร่วมที่เป็นนักวิชาการและนักพัฒนาที่มีความรู้ความสามารถ ประสบการณ์การศึกษาวิจัยในกลุ่มเป้าหมาย

ภายใต้คำแนะนำของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ รวมถึงคัดเลือกผู้เข้าร่วมที่เป็นนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงานที่เป็นตัวแทนของกลุ่มแรงงานนอกระบบ ภายใต้การแนะนำของสมาพันธ์แรงงานนอกระบบ สมาคมเครือข่ายแรงงานนอกระบบ มีผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มรวม 37 คน

ในการพิจารณาความเหลื่อมล้ำของสถานการณ์แรงงานนอกระบบ และสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 คณะผู้วิจัยประยุกต์ใช้แนวคิดความเหลื่อมล้ำหลายมิติ (Multidimensional inequality) เป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา (LSE and OXFAM, 2018)

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คณะผู้วิจัยกำหนดกรอบประเด็นในการสนทนากลุ่มออกเป็น 2 ส่วนสำคัญ คือ 1) สถานการณ์ปัญหา ความเสี่ยงของแรงงานนอกระบบจากผลการศึกษาวิจัย และปรากฏการณ์ในสถานการณ์ก่อนและระหว่างการระบาดของโรคโควิด-19 และ 2) แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ จากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 จากมุมมองนักวิชาการ นักพัฒนา และผู้แทนแรงงาน ทั้งนี้ ภายหลังจากสนทนากลุ่มแล้วเสร็จ คณะผู้วิจัยสรุปผลการสนทนากลุ่มเพื่อส่งให้ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มได้ตรวจสอบ แก้ไข และเพิ่มเติมความคิดเห็นที่ตรงกับสถานการณ์ความจริง ตลอดจนนำเสนอข้อมูลที่สะท้อนคำพูดและวลีที่สำคัญของผู้ให้ข้อมูล

4. ผลการศึกษา

ผลการจัดสนทนากลุ่มกับนักวิชาการ นักพัฒนา และผู้แทนแรงงานนอกระบบ จำนวน 7 ครั้ง รวบรวมความคิดเห็นและข้อสรุป ดังนี้

1) **กลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน** กลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้านมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 4 คน ประกอบด้วย นักวิชาการที่ศึกษาสถานการณ์ผู้ทำการผลิตที่บ้าน 2 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2 คน จากสมาคมเครือข่ายแรงงานนอกระบบแห่งประเทศไทย และมูลนิธิเพื่อการพัฒนาแรงงานและอาชีพ

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน พบว่า คนทำงานเผชิญปัญหาเรื่องค่าตอบแทนต่ำ โดยได้รับค่าตอบแทนเป็นรายชิ้น รายวัน และขึ้นอยู่กับทักษะ รวมถึงมีรูปแบบการจ้างงานที่ไม่แน่นอน ไม่ต่อเนื่อง ไม่มีสัญญาจ้าง ทำให้รายได้ไม่มีความมั่นคง และมีชั่วโมงการทำงานไม่แน่นอน นอกจากนี้ คนทำงานยังมีข้อจำกัดด้านตลาด การเข้าถึงแหล่งเงินทุน ในด้านสุขภาพคนทำงานมักมีอาการปวดเมื่อย บาดเจ็บจากการทำงาน และความไม่ปลอดภัยในการทำงาน

“...ผู้ทำการผลิตที่บ้าน เช่น คนเย็บผ้า ไม่เพียงแต่ต้องเสี่ยงจากรายได้และการจ้างงานที่ไม่แน่นอนแล้ว ภาระในการดูแลลูก หลาน พ่อแม่ สามี คนในครอบครัว และงานบ้านก็ยังเป็นความรับผิดชอบหนึ่งที่สำคัญในชีวิต...” (นักวิชาการ 1, เพศหญิง, สนทนากลุ่ม, 2 ก.ค. 2564)

“...งานแกะสลัก เป็นงานฝีมือที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม แต่เบื้องหลังคนทำงานยังคงต้องเผชิญความเสี่ยง ความไม่ปลอดภัยจากการทำงาน ... แม้รัฐจะมีกฎหมายที่พยายามคุ้มครองการจ้างงานและความปลอดภัย แต่การบังคับใช้กฎหมายและอำนาจที่ไม่เท่ากัน

ระหว่างคนทำงานและผู้ว่าจ้าง ทำให้การปฏิบัติทำได้ยาก...”
(นักวิชาการ 2, เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 2 ก.ค. 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้านมีปริมาณงานและคำสั่งผลิตที่ลดลงจากภาคการค้า การบริการ และการท่องเที่ยวภาพรวมของประเทศที่หยุดชะงักลง รวมถึงมาตรการของรัฐในการปิดตลาด ปิดสถานที่จำหน่ายสินค้า จำกัดการเดินทาง และการค้าและการบริโภคภายในประเทศที่ชะลอตัวลง

“...เราเคยส่งเงินเข้าสู่ระบบประกันสังคม พอมีโควิด เราไม่สามารถส่งเงินประกันสังคมต่อได้อีก เพราะเราไม่มีรายได้เพียงพอ เราต้องเลือกระหว่างการจ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ หรือประกันสังคม ...”
(นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศชาย, สทนากลุ่ม, 2 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มคนทำงานที่ทำการผลิตที่บ้าน ได้แก่ 1) ควรส่งเสริมการทำงาน การสนับสนุนให้กลุ่มได้งานจากการจัดซื้อจัดจ้างภาครัฐ เปิดพื้นที่ให้สินค้าของกลุ่มสามารถนำไปขาย หรือการส่งเสริมอาชีพทางเลือกระหว่างไม่มีงาน รวมถึงการพัฒนาทักษะการใช้เทคโนโลยี การเข้าถึงบริการทางอินเทอร์เน็ตของหน่วยงานรัฐ ช่องทางการค้าขายออนไลน์ 2) ควรสนับสนุนระบบการตรวจคัดกรองโรคโควิด-19 และการเข้าถึงวัคซีน และภายหลังการระบาดคนทำงานควรได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี ตรวจติดตามโรคจากการประกอบอาชีพ สร้างความปลอดภัยในการทำงาน พัฒนาทักษะ ส่งเสริมการตลาด และพัฒนาคุณภาพชีวิต

2) **กลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย** กลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอยมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 5 คน ประกอบด้วย นักวิชาการ 3 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2 คน จากเครือข่ายแผงลอยไทยเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน และสหพันธ์ผู้ค้าหาบเร่แผงลอยกรุงเทพมหานคร

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย พบว่า ผู้ค้าหาบเร่แผงลอย ส่วนใหญ่ทำงานทุกวัน และมีระยะเวลาการทำงานเฉลี่ย 8-10 ชั่วโมงต่อวัน ในขณะที่รายได้ขึ้นอยู่กับประเภทสินค้าที่ขาย ทำเลที่ตั้ง และระยะเวลาทำการค้าขาย ไม่มีความมั่นคงด้านรายได้ และนโยบายของหน่วยงานภาครัฐที่ไม่แน่นอน มีผลทำให้ผู้ค้าสูญเสียอาชีพ

“...คนส่วนมากมองว่าหาบเร่แผงลอยทำให้เมืองไม่เป็นระเบียบ เบียดเบียนผู้ใช้พื้นที่สาธารณะ การบริหารจัดการหาบเร่แผงลอยจึงมีลักษณะลุ่ม ๆ ดอน ๆ แต่ความจริงผู้ค้าหาบเร่แผงลอยเป็นอาชีพของผู้มีโอกาสน้อย เพื่อผู้มีโอกาสน้อยในเมือง...” (นักวิชาการ 1, เพศหญิง, สนทนากลุ่ม, 9 ก.ค. 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อกลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอยได้รับผลกระทบจากคำสั่งปิดตลาด ผู้ค้าที่ขายในพื้นที่ท้องเที่ยวตลาดกลางคืนและจำหน่ายของที่ระลึก ได้รับผลกระทบจากจำนวนนักท่องเที่ยวที่ลดลง และมาตรการควบคุมโรคของภาครัฐ และตลาดกลางคืนลดลง ผู้ค้าบางส่วนจำเป็นต้องเปลี่ยนสินค้าที่จำหน่าย เปลี่ยนเวลา และสถานที่จำหน่ายสินค้า

“...การค้าขายช่วงโควิดยากลำบาก ทั้งการซื้อหาวัตถุดิบ ความเสี่ยงต่อการติดเชื้อและแพร่เชื้อต่อไปยังครอบครัว ปัญหาไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับผู้ค้าเท่านั้น ผู้ขายวัตถุดิบ ผู้ช่วยขาย และผู้ขนส่ง ก็เผชิญความเสี่ยงเหมือนกัน...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศชาย, สทนากลุ่ม, 9 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มผู้ค้าหาบเร่ แฉงลอย ได้แก่ 1) ควรสนับสนุนให้ผู้ค้าหาบเร่แฉงลอยได้รับการตรวจคัดกรองโรค เข้าถึงวัคซีน และการรักษาพยาบาลจากโรคโควิด-19 ตลอดจนสนับสนุนให้ผู้ค้าหาบเร่แฉงลอยแต่ละเขต หรือสมาชิกชุมชนแต่ละชุมชน มีส่วนในการทำอาหาร (ข้าวกล่อง) และส่งอาหารให้กับผู้ที่กักตัว ผู้มีรายได้น้อย และประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้ผู้ค้าและสมาชิกในชุมชนยังคงมีรายได้ สนับสนุนให้ผู้ที่มีประสงค์จะทำการค้ามีโอกาสค้าขาย ทดลองเปิดพื้นที่นำร่องในระดับพื้นที่ในการจำหน่ายอาหาร ของใช้ในชีวิตประจำวัน สินค้าทางการเกษตร 2) ควรส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพผู้ค้าและเครือข่ายหาบเร่แฉงลอยในระดับพื้นที่/ย่าน/ตลาด เช่น การรวมกลุ่ม การค้าขายออนไลน์ การพัฒนามาตรฐานตามสาธารณสุข

“การค้าแฉงลอยยังคงมีความสำคัญต่อเมืองยุคหลังโควิด แต่ผู้ค้าต้องปรับตัวและต้องได้รับการสนับสนุนให้ปรับตัวทันกับวิถีการบริโภคที่เปลี่ยนไป ทั้งคุณภาพและมาตรฐานของแฉงลอยอาหาร...” (นักวิชาการ 2, เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 9 ก.ค. 2564)

3) กลุ่มพนักงานนวดและพนักงานร้านอาหาร กลุ่มพนักงานนวดและพนักงานร้านอาหารมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 8 คน ประกอบด้วย นักวิชาการ

4 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 4 คน จากสมาคมจารวีเพื่ออนุรักษ์แพทย์แผนไทย ผู้ประกอบการร้านนวดไทย และพนักงานบาร์แอนด์เรสเตอรองท์

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มพนักงานนวด พบว่า พนักงานนวดส่วนใหญ่มีรายได้น้อยและไม่แน่นอน ในกลุ่มพนักงานนวดที่ประจำร้านส่วนมากทางร้านจะมีเงินเดือน เงินส่วนแบ่ง รวมถึงสวัสดิการให้กับพนักงานนวดแตกต่างกันในแต่ละร้าน อย่างไรก็ตามพนักงานนวดส่วนใหญ่มักไม่ได้ทำงานประจำร้านเป็นระยะเวลาาน แต่จะเปลี่ยนไปทำงานร้านที่มีลูกค้าและสวัสดิการที่ดีกว่า หรือหาทางเปิดร้านเป็นของตนเอง

ในขณะที่ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มพนักงานร้านอาหาร พบว่า พนักงานร้านอาหารมีลักษณะงานหลากหลาย ทั้งงานเสิร์ฟ งานครัว นักดนตรี โดยกลุ่มพนักงานร้านอาหารแบบพนักงานรายวันส่วนใหญ่ได้รับค่าจ้างต่ำ และไม่ได้รับค่าจ้างในวันหยุด อย่างไรก็ตามในทางกฎหมายแม้คนทำงานนวดและร้านอาหารจะทำงานในสถานประกอบการ แต่การจ้างงานมักถือเป็นการจ้างทำของ จ้างบริการ คนทำงานจึงไม่ใช่ลูกจ้างของสถานบริการ ไม่ได้รับการคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน ไม่ได้สิทธิเป็นผู้ประกันตนตามพระราชบัญญัติประกันสังคมมาตรา 33 นอกจากนี้ การทำงานอยู่ในพื้นที่จำกัด มีเสียงดัง แสงน้อย สัมผัสกับไอน้ำมัน หรือทำงานใกล้ชิดกับผู้รับบริการ ทำให้คนทำงานมีโอกาสได้รับเชื้อโรคติดต่อ โรคในระบบทางเดินหายใจ การพักผ่อนไม่เพียงพอ รวมถึงความเสี่ยงจากการล่อลวงละเมิดทางเพศ

“....คนทำงานร้านอาหารส่วนมากเป็นผู้หญิงที่มีความแตกต่างหลากหลายในด้านอายุ รูปแบบการทำงาน ทำให้การรวมกลุ่มยังมีข้อจำกัด ในขณะที่ปัญหาทางสุขภาพ ปัญหาค่าตอบแทนที่น้อย

ไม่แน่นอนจนกระทบต่อคนทำงานทุกกลุ่ม...” (นักวิชาการ 1, เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

“...คนทำงานขนาดที่เป็นผู้หญิงส่วนใหญ่มีความเสี่ยงจากการถูกตีตรา อคติทางสังคม รวมถึงมีโอกาสถูกคุกคามทางเพศ คนทำงานเหมือนไม่มีตัวตน สังคมก็มองไม่เห็นปัญหาที่เกิดขึ้น...” (นักวิชาการ 2, เพศชาย, สทนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อกลุ่มพนักงานขนาดและพนักงานร้านอาหาร ได้รับผลกระทบจากมาตรการของรัฐที่มีคำสั่งปิดร้านอาหาร ร้านนวด คำสั่งเคอร์ฟิว รวมถึงจำนวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่ท่องเที่ยวและจำนวนผู้ใช้บริการลดลง ทำให้ร้านอาหารและร้านนวดต้องหยุดการประกอบธุรกิจ คนทำงานและผู้ประกอบการได้รับผลกระทบจากภาระค่าใช้จ่ายส่วนตัวและค่าใช้จ่ายของสถานประกอบการ

“...ก่อนโควิดรายได้ของร้านนวดก็ลดลง ร้านไหนที่มีลูกค้าน้อย พนักงานนวดก็ย้ายออกจากร้านไปด้วย เพราะรายได้หลักขึ้นอยู่กับจำนวนลูกค้า... พอโควิดระบาดและมีคำสั่งปิดร้าน หลายคนแทบล้มละลาย เพราะไม่มีหลักประกันทางสังคมอะไรเลย...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

“...อาชีพนวดเป็นอาชีพที่มีความเสี่ยงสูง จึงเป็นอาชีพแรก ๆ ที่ถูกสั่งปิดร้าน ถูกสั่งให้หยุดทำงานก่อนอาชีพอื่น ๆ แต่ความช่วยเหลือ

เหยียวากลับไม่ชัดเจน...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2, เพศชาย, สนนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มพนักงาน นวดและพนักงานร้านอาหาร ได้แก่ 1) ควรสนับสนุนให้คนทำงานร้านอาหารและร้านนวด สามารถเข้าถึงวัคซีน 2) ควรปรับปรุงหลักเกณฑ์เงื่อนไขการคุ้มครอง ประกันสังคม ให้ช่วยเหลือผู้ประกันตนที่ส่งเงินสมทบไม่ต่อเนื่องจากเหตุสุดวิสัย รวมถึงควรส่งเสริมและยกระดับประกันสังคม ม.40 ให้เป็นสวัสดิการทางสังคม แบบถ้วนหน้าสำหรับคนทำงานทุกคน ตลอดจนส่งเสริมการรวมตัวกันของคนทำงาน

4) กลุ่มคนขับแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง กลุ่มคนขับแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้างมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 5 คน ประกอบด้วย นักวิชาการ 3 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2 คน จากสมาคมผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างแห่งประเทศไทย สมาคมแท็กซี่ยานยนต์ไฟฟ้า

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มคนขับรถแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง พบว่า คนขับรถแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง เป็นอาชีพอิสระที่มีรายได้เป็นเงินสดที่ไม่แน่นอน คนขับรถแท็กซี่มีค่าใช้จ่ายจากค่าเช่า/ผ่อนรถ ค่าเชื้อเพลิง ค่าซ่อมบำรุง และค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ในขณะที่การขับรถมีช่วงเวลาการทำงาน อายุการใช้งานของรถแท็กซี่ และอัตราค่าโดยสารที่ถูกกำหนดไว้แน่นอนและไม่สะท้อนต้นทุนที่เพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้าง ที่มีจำนวนชั่วโมงทำงานและรอคอยงานที่ยาวนาน

นอกจากนี้ ด้านสุขภาพคนขับรถส่วนใหญ่มีความเสี่ยงจากพฤติกรรมสุขภาพ สภาพการทำงาน สภาพการจราจร และอุบัติเหตุบนท้องถนน

“...แท็กซี่เป็นอาชีพที่ช่วยเชื่อมโยงผู้คน และสนับสนุนธุรกิจการค้าต่าง ๆ ในเมืองไว้ด้วยการบริการ 24 ชั่วโมง คนขับรถแท็กซี่ส่วนใหญ่แบกรับความเสี่ยงด้านสุขภาพ ความเสี่ยงต่อการขาดทุนเนื่องจากเวลาทำงานเป็นต้นทุนสำคัญในแต่ละวัน...” (นักวิชาการ 1, เพศหญิง, สนนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

“...ผู้ขับรถจักรยานยนต์รับจ้างส่วนใหญ่อาศัยอยู่บริเวณใกล้เคียงกับที่ตักวิน การทำงานมีความเสี่ยงจากอุบัติเหตุ มลพิษทางอากาศ พฤติกรรมสุขภาพ และต้องปรับตัวทุกวิถีทางเพื่อให้มีรายได้เพียงพอกับค่าครองชีพในเมือง...” (นักวิชาการ 2, เพศชาย, สนนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนขับแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง จากมาตรการรัฐด้านการลดการเดินทาง การทำงานที่บ้าน และจำนวนผู้โดยสารชาวไทยและชาวต่างชาติที่ลดลง รวมถึงถูกทำลายจากการแข่งขันของระบบขนส่งประเภทอื่น ๆ ทั้งจากจักรยานยนต์ผิดกฎหมาย บริการส่งอาหารและขนส่งบุคคลผ่านแอปพลิเคชัน จนมีผลทำให้ภาระคนขับแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้างเพิ่มสูงขึ้น

“...แท็กซี่รายได้ลดลงมากจากมาตรการล็อกดาวน์ รถแท็กซี่ที่วิ่งอยู่ตอนนี้จึงเหลืออยู่แค่กะเดียวเท่านั้น สถานการณ์ตอนนี้สะท้อน

การพึ่งพิงของคนที่รับจ้าง และกลุ่มที่กึ่งพึ่งพิงที่ยังมองไม่เห็นความช่วยเหลือจากรัฐ...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศชาย, สทนทากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

“...จักรยานยนต์รับจ้างเป็นขนส่งมวลชนที่ต้องลงทุนเอง รับผิดชอบตัวเองทุกอย่าง ทั้งด้านสุขภาพ ความเสี่ยงจากอุบัติเหตุ รายได้ และการแข่งขันกับนายทุนขนาดใหญ่ การระบอบตอนนี้ ผู้ใช้บริการลดลงเหลือไม่ถึง 20% กระทบโดยตรงต่อรายได้ ค่าครองชีพ ความเครียด และความสัมพันธ์ในครอบครัว...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2, เพศชาย, สทนทากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มคนขับแท็กซี่และจักรยานยนต์รับจ้าง ได้แก่ 1) ควรสนับสนุนให้คนขับรถแท็กซี่/จักรยานยนต์รับจ้าง อันเป็นคนทำงานด้านหน้าผู้ให้บริการด้านขนส่งสามารถเข้าถึงวัคซีน เพื่อรองรับการบริการผู้โดยสารที่ยังต้องเดินทาง และเตรียมการให้บริการประชาชน ภาคธุรกิจต่าง ๆ หลังสถานการณ์การระบาด 2) ควรสนับสนุนให้คนขับรถมีรายได้ ลดค่าครองชีพ เข้าถึงเงินทุนหมุนเวียน รวมถึงแก้ไขปัญหาความเครียด สนับสนุนให้คนขับรถมีรายได้จากการรับส่งประชาชนไปตรวจคัดกรอง วัคซีน ปรึกษา ขนส่งสินค้าและอาหารให้กับประชาชน ผู้กักตัว หรือผู้ป่วย 3) ควรส่งเสริมและยกระดับคนขับรถให้ได้รับสิทธิและสวัสดิการ ลดความเสี่ยงทางสุขภาพ ได้รับโอกาสในการแข่งขันอย่างเป็นธรรม

“...ที่ผ่านมาการบริการสาธารณะมุ่งเน้นแต่การจัดระบบให้เป็นไปตามกฎหมาย แต่กลับไม่ได้ตอบสนองความต้องการของ

ประชาชน และการส่งเสริมให้ผู้รับบริการและผู้ให้บริการมีความสัมพันธ์
ประทับใจ และใช้บริการซ้ำ โควิดทำให้เราต้องพิจารณาเรื่องนี้อย่าง
จริงจัง...” (นักวิชาการ 3, เพศชาย, สทนากลุ่ม, 16 ก.ค. 2564)

5) กลุ่มคนถีบสามล้อ กลุ่มคนถีบสามล้อมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 4
คน ประกอบด้วย นักวิชาการ 3 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1 คน
จากวังช้างอยุธยา แล เพนียด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มคนถีบ
สามล้อ พบว่า คนถีบสามล้อส่วนใหญ่เป็นผู้ชายที่มีอายุมาก มีรายได้น้อย
ไม่แน่นอน และด้วยภูมิลำเนาเดิมของคนถีบสามล้อที่เป็นคนต่างถิ่น กบรรายได้
จากการประกอบอาชีพที่ไม่แน่นอน ส่งผลให้ชีวิตความเป็นอยู่ การอยู่อาศัย และ
คุณภาพชีวิตของคนถีบสามล้อไม่ดีนัก ในด้านสุขภาพคนถีบสามล้อส่วนใหญ่
ใช้กำลังร่างกายอย่างมากในการทำงาน มีพฤติกรรมสุขภาพที่มีความเสี่ยง
ตลอดจนมีความเสี่ยงจากการจราจร อุบัติเหตุ และสภาพอากาศบนพื้นที่
สาธารณะ

“...สามล้อถีบเป็นแรงงานที่เกื้อหนุนคนจนและคนทำงานอื่น ๆ
รวมถึงถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ในการส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์
ความเป็นไทย แต่ชีวิตความเป็นอยู่ของคนถีบสามล้อยังคงมีความเสี่ยง
ทั้งทางสุขภาพ เศรษฐกิจ แทบไม่แตกต่างจากอดีต...” (นักวิชาการ 1,
เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 23 ก.ค. 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อกลุ่มคนถือสามล้อจากมาตรการรัฐ คำสั่งเคอร์ฟิว ลดการเดินทาง ปิดตลาด การทำงานที่บ้าน และจำนวนนักท่องเที่ยวลดน้อยลง ทำให้รายได้ของคนทำงานลดลงอย่างมาก ในขณะที่ยังมีภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ภาระค่าเช่าบ้าน ผ่อนบ้าน

“...ในจังหวัดสมุทรปราการคนถือสามล้อมีลักษณะเฉพาะ และเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายรัฐ และฤดูกาล บางคนกลับไปทำนาเมื่อเข้าฤดูฝน หรือเมื่อข้าวราคาดี บางคนถือสามล้อเพื่อหารายได้เสริม แต่โควิดมีผลโดยตรงต่อคนถือสามล้อที่มีความเสี่ยงในชีวิต และการทำงานยากมากขึ้น...” (นักวิชาการ 2, เพศชาย, สนนากลุ่ม, 23 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มคนถือสามล้อ ได้แก่ 1) ควรเยียวยาให้ความช่วยเหลือคนทำงานที่มีความเสี่ยงและความเปราะบางสูง ให้สามารถดำรงชีวิตและมีรายได้ในภาวะวิกฤติ ตลอดจนสนับสนุนวัคซีนป้องกันโรคโควิดให้กับคนถือสามล้อ ซึ่งส่วนใหญ่สูงอายุและต้องทำงานอยู่ในพื้นที่สาธารณะที่มีความเสี่ยง 2) ควรมีนโยบายในส่วนกลางและท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนผู้ประกอบการอาชีพ ควรทดลองนำร่องในพื้นที่เพื่อเร่งส่งเสริมเศรษฐกิจรายได้ สุขภาพ และชีวิตความเป็นอยู่ของสามล้อให้เป็นรูปธรรม

“...สามล้อถือในอยุธยาเคยได้รับความนิยม แต่ซบเซาตั้งแต่สถานการณ์น้ำท่วมใหญ่ปี 2554 ทำให้ไฟส่องสว่างบริเวณโบราณสถาน

เสียหายและคนขับสามล้อได้รับผลกระทบไปด้วย หากมองด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จังหวัดและท้องถิ่นต้องให้ความสำคัญกับรูปแบบกิจกรรม และคุณภาพชีวิตคนถีบสามล้อ...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศชาย, สนทนากลุ่ม, 23 ก.ค. 2564)

6) กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้านมีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 5 คน ประกอบด้วย นักวิชาการ 2 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 3 คน จากเครือข่ายลูกจ้างทำงานบ้านในประเทศไทย

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน พบว่า ลูกจ้างทำงานบ้านเผชิญปัญหาด้านการไม่ได้รับการคุ้มครองการทำงานทั้งในเรื่องชั่วโมงทำงาน เวลาพัก วันหยุดวันลา ค่าตอบแทนการทำงาน สวัสดิการ ความปลอดภัยในการทำงาน การทำสัญญาจ้างส่วนใหญ่ไม่สามารถสร้างอำนาจต่อรองที่เป็นธรรมสำหรับคนทำงานในฐานะลูกจ้าง ส่งผลให้ลูกจ้างทำงานบ้านส่วนใหญ่ไม่มั่นคงในการทำงาน มีโอกาสถูกเลิกจ้างโดยไม่ได้รับการชดเชย และมีความเสี่ยงที่จะตกงานเมื่ออายุมากขึ้น นอกจากนี้ ลูกจ้างทำงานบ้านไม่ถือเป็นลูกจ้างตามกฎหมายเงินทดแทนและกฎหมายประกันสังคม ทำให้คนทำงานได้รับเพียงสิทธิการรักษาตามหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ

“...คนทำงานส่วนใหญ่เป็นเพศหญิงที่เหมือนเสาหลักให้กับครอบครัวเสมอมา แต่สถานการณ์โควิดทำให้ลูกจ้างทำงานบ้านอยู่ในภาวะจำยอม รายได้ที่ลดลงกับค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นจากการดูแลครอบครัว ค่าอาหาร ค่าอุปกรณ์การเรียน อินเทอร์เน็ต...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศหญิง, สนทนากลุ่ม, 24 ก.ค. 2564)

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลให้กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้านที่ยังคงทำงานอยู่ต้องทำงานหนักขึ้นกว่าเดิม ถูกให้เพิ่มเวลาทำงาน แต่ได้รับค่าแรงเท่าเดิม นายจ้างไม่อนุญาตให้เดินทางกลับบ้าน หรือออกจากบ้านนายจ้างมีความเครียด ความวิตกกังวลจากการกักตัวในที่พักอาศัยร่วมกับนายจ้าง รวมถึงมีค่าใช้จ่ายอุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคลที่เพิ่มขึ้น ในกลุ่มลูกจ้างที่ทำงานบ้านถูกเลิกจ้าง มีความกดดันจากภาวะค่าครองชีพ และความยากลำบากในการหางานใหม่

“...โควิดทำให้ลูกจ้างทำงานบ้านมีภาระงาน และชั่วโมงการทำงานมากขึ้น ในขณะที่รายรับยังคงเท่าเดิม มีความเสี่ยงเพิ่มสูงขึ้นที่จะติดเชื้อ และตกงานจากสภาพเศรษฐกิจของนายจ้าง...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2, เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 24 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน ได้แก่ 1) การสนับสนุนให้ลูกจ้างทำงานบ้านที่ได้รับวัคซีน เพื่อสร้างความปลอดภัยให้กับคนทำงานด้านหน้าที่ใกล้ชิดที่อยู่กับเด็ก ผู้สูงอายุ ผู้ป่วย และนายจ้าง รวมถึงรักษาการจ้างงานของคนทำงาน 2) ควรส่งเสริมให้ลูกจ้างทำงานบ้านได้รับการฟื้นฟูชีวิตและการทำงาน เช่น การเข้าถึงแหล่งทุน การสนับสนุนด้านการเงิน การยกระดับการคุ้มครองลูกจ้างทำงานบ้านเข้าสู่ประกันสังคมมาตรา 33 และการให้ความคุ้มครองลูกจ้างทำงานให้สอดคล้องกับมาตรฐานสากล โดยการลงนามในสัตยาบันในอนุสัญญา C189

“...ลูกจ้างทำงานบ้านพยายามเรียกร้องสิทธิของเราเสมอมา แต่เมื่อมีการระบาดกลับพบว่าสิ่งที่เราเรียกร้องเป็นเรื่องสำคัญ ปัญหา

หลายอย่างเกิดจากที่เราไม่ได้รับสิทธิ์ที่พวกเราเคยเรียกร้อง ทั้งการคุ้มครองตาม พ.ร.บ.ประกันสังคมมาตรา 33 การไม่บังคับใช้กฎกระทรวง ฉบับที่ 14..." (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 3, เพศหญิง, สนนากลุ่ม, 24 ก.ค. 2564)

7) กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่ามีผู้เข้าร่วมการสนทนากลุ่ม 6 คน ประกอบด้วย นักวิชาการ 1 คน และนักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 5 คน จากมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย กลุ่มชาเล้งชุมชนอ่อนนุช 14 ไร่ เครือข่ายสลัมสี่ภาค และผู้ค้าของเก่าชุมชนเสือใหญ่อุทิศ

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มสะท้อนสถานการณ์ปัญหาของแรงงานกลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า พบว่า กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่าที่หาของเก่าบนพื้นที่สาธารณะมีรายได้ที่ไม่แน่นอนขึ้นอยู่กับปริมาณของเก่าที่หาได้ ปริมาณของเก่าที่สะสม รวมถึงราคาของเก่า ณ เวลาที่นำไปขายยังร้านรับซื้อ ในขณะที่คนเก็บและคัดแยกของเก่ามีค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นจากค่าครองชีพประจำวัน ค่าน้ำมัน ค่าอุปกรณ์ป้องกันส่วนบุคคล มีปัญหาหนี้สิน เข้าไม่ถึงแหล่งทุนกู้ยืมในระบบ และความเสี่ยงทางสุขภาพ

สถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลให้กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่าหาของเก่าช่วงเข้ามีดและดึกไม่ได้ เนื่องจากรัฐมีมาตรการเคอร์ฟิว การทำงานมีความเสี่ยงที่จะสัมผัสกับขยะติดเชื้อ และมีความเสี่ยงมากขึ้นเมื่อนำของเก่ามาคัดแยกและรวบรวมไว้ที่บ้านเนื่องจากร้านรับซื้อปิด ส่งผลให้ครอบครัวและชุมชนมีโอกาสติดเชื้อโควิดมากขึ้น

“...โควิดทำให้รายได้ลดลงมาก จากเดิมหารายได้จากการรับซื้อของเก่าไม่พอ เราก็จะหาเครื่องใช้ไฟฟ้าเก่ามาซ่อมและขายตามตลาดนัด แต่ตอนนี้ตลาดทุกที่ปิดหมด เราก็ไม่มีรายได้ในส่วนอื่น นอกจากพยายามออกไปตระเวนรับซื้อของเก่าอย่างเดียว...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 1, เพศหญิง, สทนากลุ่ม, 30 ก.ค. 2564)

“...สถานการณ์โควิดทำให้คนเก็บของเก่าเสี่ยงมากจากปัญหาขยะติดเชื้อ ทุกคนใส่ขยะทุกอย่างลงในถังขยะ คนเก็บของเก่าจึงเสี่ยงที่จะได้รับเชื้อ ติดเชื้อ และส่งต่อเชื้อไปยังคนรับซื้อ ร้านรับซื้อ ครอบครัวยุติและชุมชน...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 2, เพศชาย, สทนากลุ่ม, 30 ก.ค. 2564)

แนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานกลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า ได้แก่ 1) ควรเร่งสนับสนุนชุดตรวจและวัคซีนป้องกันโควิด ให้แก่พนักงานเก็บขยะ และคนเก็บและคัดแยกของเก่า เนื่องจากเป็นคนทำงานด้านหน้าที่มีความเสี่ยง ตลอดจนสนับสนุนการแยกขยะติดเชื้อออกจากขยะทั่วไป สนับสนุนชุด และอุปกรณ์ป้องกันสำหรับพนักงานเก็บขยะ คนเก็บและคัดแยกของเก่า 2) ควรสนับสนุนให้มีการรวมกลุ่ม และจดทะเบียนคนทำงานในธุรกิจเก็บและคัดแยกของเก่า เพื่อให้แรงงานได้รับการดูแลสุขภาพและชีวิตความเป็นอยู่

“...การยกระดับความปลอดภัยในการคัดแยกเป็นสิ่งจำเป็นของเก่าบางประเภทมีพิษ มีอันตราย มีความเสี่ยง คนเก็บและคัดแยกของเก่าบางคนพอทราบอันตรายเหล่านี้ การสร้างความปลอดภัยให้กับคนทำงาน จำเป็นต้องสร้างความตระหนักรู้ให้กับคนทำงานในการเก็บ

และคัดแยก เพื่อคนทำงาน สังคม และสิ่งแวดล้อม...” (นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน 3, เพศชาย, สนทนากลุ่ม, 30 ก.ค. 2564)

5. สรุปผลการศึกษา

การพิจารณาสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 และแนวทางการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ของแรงงานนอกระบบ ภายใต้แนวคิดความเหลื่อมล้ำหลายมิติ สะท้อนให้เห็นว่าแรงงานนอกระบบเผชิญความเสี่ยงก่อนการระบาด ระหว่างการระบาด รวมถึงความไม่แน่นอนจากการฟื้นฟูชีวิตและงานหลังการระบาด กล่าวคือ การระบาดของโควิด-19 ในประเทศไทย นับตั้งแต่ต้นปี 2563 ส่งผลให้แรงงานนอกระบบทุกกลุ่มได้รับผลกระทบจากรายได้ที่ลดลง มีภาระค่าครองชีพ ทำงานหนักหรือใช้เวลาในการทำงานนานขึ้น เพื่อชดเชยรายได้ที่ขาดหายไป และสภาพความเป็นอยู่ที่ยากลำบากมากขึ้น โดยเฉพาะพนักงานนวดที่ได้รับผลกระทบด้านรายได้อย่างหนักจากคำสั่งสั่งปิดร้าน เมื่อพิจารณาบริบทการทำงาน พบว่า แรงงานนอกระบบในภาคการค้าและบริการอย่างผู้ค้าหาบเร่แผงลอย พนักงานนวด พนักงานร้านอาหาร คนขับแท็กซี่ จักรยานยนต์รับจ้าง และถีบสามล้อ ได้รับผลกระทบโดยตรงจากมาตรการปิดสถานที่ทำงาน ปิดตลาด มาตรการเคอร์ฟิว การทำงานที่บ้าน เว้นระยะห่าง และลดการเดินทางที่ส่งผลให้ผู้ซื้อและผู้ให้บริการลดลง ในขณะที่แรงงานนอกระบบในภาคการผลิตกลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน ได้รับผลกระทบจากการปิดสถานที่จำหน่ายสินค้า จำกัดการเดินทาง การค้าและการบริโภคภายในประเทศที่ชะลอตัวลง และแรงงานนอกระบบภาคบริการที่มีลักษณะเฉพาะอย่างลูกจ้างทำงานบ้านจำเป็นต้องทำงานหนักขึ้น แต่ได้รับค่าจ้างเท่าเดิม

การปรับตัวและการฟื้นฟูงานและชีวิตความเป็นอยู่ แรงงานนอกระบบเองทุกกลุ่มพยายามปรับตัวให้สามารถดำเนินชีวิตและทำงาน เพื่อให้มีรายได้ภายใต้มาตรการควบคุม ป้องกันตนเองและครอบครัวด้วยมาตรการทางสาธารณสุข แต่กระนั้นการทำงานและการดำเนินชีวิตในช่วงสถานการณ์การระบาดสร้างผลกระทบต่อภาระหนี้สิน สุขภาพร่างกายและจิตใจ ความเครียดและความสัมพันธ์ในครอบครัวของแรงงานนอกระบบด้วยเช่นกัน ทั้งนี้ การฟื้นฟูชีวิตความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ สุขภาพอนามัยและความปลอดภัยในการทำงาน ความรู้และทักษะ หลังการระบาดนับเป็นแนวทางสำคัญของพัฒนามาตรฐาน และยกระดับคุณภาพชีวิตของแรงงานนอกระบบทุกกลุ่ม

6. อภิปรายผล

การระบาดของโรคโควิด-19 ส่งผลกระทบต่อแรงงานนอกระบบหลายกลุ่มทั้งในประเทศและต่างประเทศใกล้เคียงกัน ดังเช่น การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มและระหว่างช่วงเวลาของการระบาด พบว่า แรงงานนอกระบบทุกกลุ่มอาชีพ (ยกเว้นลูกจ้างทำงานบ้าน) มีรายได้น้อยกว่าร้อยละ 40 ของรายได้เฉลี่ยที่เคยได้รับ รวมถึงส่งผลกระทบต่อสุขภาพจิต ความเครียด ความกระวนกระวายใจ และภาวะซึมเศร้า การฟื้นฟูจำเป็นต้องรักษาและฟื้นฟูการจ้างงาน พัฒนาความรู้ทักษะ เพื่อเตรียมความพร้อม ส่งเสริมความเสมอภาคในการคุ้มครองทางสังคม การรวมกลุ่ม และมีส่วนร่วม (WIEGO, 2021; WIEGO, 2022)

กรณีศึกษาในกลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย พบว่า การระบาดของโควิด-19 ครั้งที่ 1 และการล็อกดาวน์ส่งผลให้การดำเนินชีวิต การเดินทาง และทำให้การประกอบอาชีพของผู้ค้าต้องหยุดลง แม้ผู้ค้าในฮานอยและเซียงไฮ้ยังคงทำการค้าอยู่ และไม่ได้เดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม แต่ส่วนใหญ่มีรายได้ลดลง (Turner,

Langill & Nguyen, 2021) สถานการณ์โควิดส่งผลให้รายได้ของผู้ค้าอาหารลดลงเฉลี่ยร้อยละ 31.4 ผู้ค้าอาหารต้องการเงินเยียวยา ขยายเวลาการลดค่าเช่าหรือยกเว้นการผ่อนชำระค่าที่อยู่อาศัย ลดค่าสาธารณูปโภค และควบคุมต้นทุนวัตถุดิบในการค้าขาย (ณัฐจารี กองสา, 2565)

กรณีศึกษาในกลุ่มพนักงานในร้านอาหาร ร้านนวด หรือสถานประกอบการ พบว่า การแพร่ระบาดของโควิด-19 ส่งผลกระทบต่องานและชีวิตความเป็นอยู่ของนักดนตรีจากการปิดสถานบันเทิง โดยเฉพาะภาระค่าใช้จ่ายรายได้ที่ลดลง การว่างงานทำให้นักดนตรีบางส่วนประกอบอาชีพครูสอนดนตรี ขนส่งอาหารเดลิเวอรี่ ผู้ช่วยผู้จัดการร้านอาหาร หรือเปลี่ยนการทำงานมาเป็นการทำงานที่บ้าน (ธิดาพร สันดี, 2564) แนวทางการปรับตัวของธุรกิจร้านอาหาร ได้แก่ การทำความเข้าใจพฤติกรรมของผู้บริโภค ยกย่องมาตรฐานด้านความสะอาดและความปลอดภัย และอบรมให้ความรู้กับพนักงาน (จิรวรรณ กิตติวนารัตน์, นพวรรณ วิเศษสินธุ์ และภัทรา สุขะสุคนธ์, 2565)

กรณีศึกษาในกลุ่มผู้ให้บริการขนส่งสาธารณะ พบว่า สถานการณ์การระบาดมีผลกระทบอย่างชัดเจนต่อระบบขนส่ง ซึ่งผูกพันกับระบบเศรษฐกิจภาคการผลิต การค้า การบริการ รวมทั้งสอดคล้องกับการปิดโรงแรม ร้านอาหาร บริการขนส่ง สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และร้านค้าหลายแห่งล้วนมีผลต่อการขนส่ง โลจิสติกส์ และห่วงโซ่อุปทาน (Luke, 2020) คนขับรถรับจ้างต้องประหยัดค่าใช้จ่ายภาคครัวเรือน ทำอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ และการปรับตัวทางด้านจิตใจ (วรรณิภา สูงสุมาลย์ และพิมพ์ชนก ไพรีพินาศ, 2564)

กรณีศึกษาในกลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า พบว่า การระบาดส่งผลให้คนทำงานได้รับผลกระทบจากความรุนแรงของโรคและนโยบายของรัฐ ทำให้

รายได้ลดลง พร้อมกับสร้างความเครียด ความวิตกกังวล และความไม่ไว้วางใจกัน ภายในครอบครัวและชุมชน รวมถึงสร้างภาระหนี้สินภายหลังการระบาด (บวร ทรัพย์สิงห์ และวิชา โกมินทร์, 2563) สถานการณ์การระบาดส่งผลต่อคน เกือบและคัดแยกของเก่าแทบจะทันทีจากรายได้ที่ลดลง การแจกจ่ายความช่วยเหลือและอุปกรณ์ป้องกันไม่สม่ำเสมอ รวมถึงมีความเสี่ยงด้านอาชีพ อนามัย และความปลอดภัยในการทำงานเพิ่มขึ้น (Hartmann, Hegel, Boampong & Graspá, 2021)

นอกจากนี้ การศึกษาวิกฤต COVID-19 เพิ่มความเหลื่อมล้ำทางสังคม ในประเทศไทย (ลือชัย ศรีเงินยวง และคณะ, 2565) สะท้อนปรากฏการณ์ว่า การระบาดของโควิด-19 ตอกย้ำความเหลื่อมล้ำทางสังคมในหลากหลายมิติเพิ่มมากขึ้น เช่น การประกอบอาชีพ รายได้ สุขภาพ และการศึกษา การแก้ไขปัญหา โดยการใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยสนับสนุนการแก้ปัญหา กลับเป็นความท้าทายที่สามารถบรรเทาปัญหาความเหลื่อมล้ำ และบางครั้งก็ขยายความเหลื่อมล้ำให้เห็นชัดเจนมากขึ้น

7. ข้อเสนอแนะ

การสังเคราะห์องค์ความรู้สถานการณ์ความเสี่ยงและการฟื้นฟูชีวิตของ แรงงานนอกระบบ กรณีการระบาดของโรคโควิด-19 มีข้อเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการฟื้นฟูชีวิตความเป็นอยู่และงานของแรงงานนอกระบบระหว่าง และหลังการระบาดของโรคโควิด-19 ประกอบด้วย

- 1) แนวทางการช่วยเหลือแรงงานนอกระบบในระหว่างสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 โดยการสนับสนุนให้แรงงานนอกระบบเข้าถึงการตรวจคัดกรอง ได้รับวัคซีนป้องกัน การเข้าถึงบริการสุขภาพ และการ

รักษาพยาบาลเมื่อเจ็บป่วย เป็นพื้นฐานสำคัญในการส่งเสริมสุขภาพและความปลอดภัยให้กับคนทำงานและครอบครัว ในขณะที่การสนับสนุนให้คนทำงานมีงาน รายได้ และแก้ไขปัญหาพร้อมของคนทำงาน เช่น ปัญหาหนี้สิน ภาระค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน รวมถึงการให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้า ผ่านการให้เงินหรืออุปกรณ์ช่วยเหลือ

2) แนวทางการเยียวยาและฟื้นฟูแรงงานนอกระบบหลังสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 จำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการลดความเหลื่อมล้ำหลายมิติ อาทิ ฟื้นฟูการงาน จ้างงาน ส่งเสริมการประกอบอาชีพให้คนทำงานมีรายได้ เข้าถึงแหล่งทุนประกอบอาชีพ แก้ไขปัญหาหนี้สิน ส่งเสริมความรู้และทักษะอาชีพ ทักษะด้านเทคโนโลยี และทักษะตามมาตรการทางสาธารณสุข ตลอดจนส่งเสริมการรวมกลุ่ม เพื่อให้ชีวิตความเป็นอยู่และงานของคนทำงานได้รับการพัฒนาและดำเนินต่อไปได้

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้พัฒนาขึ้นจากโครงการวิจัยสำรวจสถานการณ์แรงงานนอกระบบ: บทสำรวจเครือข่าย สถานะองค์ความรู้ ความเสี่ยง และแนวปฏิบัติ ซึ่งสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมควบคุมโรค. (2566). **สถานการณ์ผู้ป่วย COVID-19 รายวัน**. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://ddc.moph.go.th/covid19-daily-dashboard/?dashboard=select-trend-line>. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).
- จิรวรรณ กิตติวารัตน์, นพวรรณ วิเศษสินธุ์ และภัทรา สุขะสุนนท์. (2565). “การปรับตัวธุรกิจร้านอาหารภายหลังวิกฤตโควิด-19”. **วารสารวิทยาการจัดการปริทัศน์**, 24(2): 137-146.
- ณัฐจารี กองสา. (2565). “ผลกระทบจากวิกฤตโควิด-19 ที่มีต่อค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยของผู้ค้าอาหารในนิคมอุตสาหกรรมนวนคร จังหวัดปทุมธานี ในช่วง พ.ศ.2563-2564”. **สารศาสตร์**, 5(2): 332-344.
- ธิดาพร สันดี. (2564). “ผลกระทบและการปรับตัวในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโควิด 19 ในกลุ่มอาชีพนักดนตรี”. **จันทร์เกษมสาร**, 27(2): 298-316.
- บวร ทรัพย์สิงห์ และวิชา โภมินทร์. (2563). “ชีวิตและงานของคนเก็บของเก่าในภาวะวิกฤติโควิด-19”. **วารสารวิจัยสังคม**, 43(2): 55-86.
- บีบีซี. (2564). **โควิด-19: สธ. จับตา กทม. สายพันธุ์เดลตาระบาดแซงอัลฟา ใน 3 เดือน เริ่มมาตรการกักตัวที่บ้านตามสมัครใจ**. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://www.bbc.com/thai/thailand-57635647>. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).

- มูลนิธิเพื่อการพัฒนานโยบายสุขภาพระหว่างประเทศ. (2561). **Social Determinants & Health Inequity Report of Thailand.** [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://infocenter.nationalhealth.or.th/node/27882>. (เมื่อวันที่ 27 พฤศจิกายน 2566).
- ราชกิจจานุเบกษา. (2563). **พระราชกำหนดให้อำนาจกระทรวงการคลังกู้เงินเพื่อแก้ไขปัญหา เยียวยา และฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคมที่ได้รับผลกระทบจากการระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 พ.ศ. 2563.** [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://dl.parliament.go.th/handle/20.500.13072/561520>. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).
- ลือชัย ศรีเงินยวง และคณะ. (2565). **กลุ่มเปราะบางกับความเหลื่อมล้ำในสถานการณ์โควิด.** สถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข (สวรส.). [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://kb.hsri.or.th/dspace/handle/11228/5763?fbclid=IwAR2pVzBOTPWtdn5ewYjx6yt1Vn38EK31Qtwxkn3qkXza8gHoJUnXZKNxfA&locale-attribute=th>. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).
- วรรณิภา สูงสุมาลย์ และพิมพ์ชนก ไพรีพินาศ. (2564). “การปรับตัวของแรงงานนอกระบบ ภายใต้วิกฤตทางสังคมจากการเกิดโรคระบาดไวรัสโควิด-19 กรณีศึกษากลุ่มคนขับรถรับจ้าง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด”. **Journal of Modern Learning Development**, 6(6): 155-169.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2565). การสำรวจแรงงานนอกระบบ พ.ศ. 2564.

[ออนไลน์]. สืบค้นจาก www.nso.go.th/sites/2014/DocLib13/ด้านสังคม/สาขาแรงงาน/Informal_work_force/2564/Report_IES2021.pdf. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).

สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2563. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=11972. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).

_____. (2565). รายงานการวิเคราะห์สถานการณ์ความยากจนและความเหลื่อมล้ำในประเทศไทย ปี 2564. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://www.nesdc.go.th/ewt_dl_link.php?nid=13081. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).

องค์การกระจายเสียงและแพร่ภาพสาธารณะแห่งประเทศไทย (ไทยพีบีเอส). (2563). ล็อกดาวน "สมุทรสาคร" 14 วัน คุณไม่อยู่ ติดเชื้อรวม 548 คน. [ออนไลน์]. สืบค้นจาก <https://www.thaipbs.or.th/news/content/299367>. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).

องค์การอนามัยโลก. (2564). โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา2019 (โควิด 19). [ออนไลน์]. สืบค้นจาก https://cdn.who.int/media/docs/default-source/searo/thailand/2021_09_23_tha-sitrep-202-covid19.pdf?sfvrsn=3a8bb0aa_5. (เมื่อวันที่ 23 มกราคม 2566).

ภาษาอังกฤษ

Hartmann, C.; Hegel, C.; Boampong, O. and Graspá, E. (2021).

Understanding the Immediate Impacts on Waste Pickers, COVID-19 Crisis and the Informal Economy, Policy Insights 7, WIEGO Manchester: WIEGO.

Luke, R. (2020). “The impact of COVID-2019 on transport in South Africa”. **Journal of Transport and Supply Chain Management**, 14(1): 1-5.

LSE and OXFAM. (2018). **Multidimensional Inequality Framework: Final Draft**. [Online]. Retrieved from <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2018/09/Final-Multidimensional-Inequality-Framework-110918.pdf>. (Accessed 27 November 2023).

Hussmanns, R. (2004). **Measuring the informal economy: From employment in the informal sector to informal employment**. [Online]. Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---integration/documents/publication/wcms_079142.pdf. (Accessed 23 January 2023).

Turner, S., Langill, J. C., & Nguyen, B. N. (2021). “The utterly unforeseen livelihood shock: COVID-19 and street vendor coping mechanisms in Hanoi, Chiang Mai and Luang Prabang”. *Singapore Journal of Tropical Geography*, 42(3): 484-504.

WIEGO. (2021). *COVID-19 Crisis and the Informal Sector: Informal Workers in Bangkok, Thailand*, Fact Sheet, WIEGO.

_____. (2022). *COVID-19 Crisis and the Informal Economy in Bangkok, Thailand: Lasting Impacts and an Agenda for Recovery*, Manchester: WIEGO.

สัมภาษณ์

นักวิชาการ เพศหญิง คนที่ 1 กลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน, 2 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศหญิง คนที่ 2 กลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน, 2 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย กลุ่มผู้ทำการผลิตที่บ้าน, 2 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศหญิง คนที่ 1 กลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย, 9 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศหญิง คนที่ 2 กลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย, 9 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย กลุ่มผู้ค้าหาบเร่แผงลอย, 9 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศหญิง กลุ่มพนักงานร้านอาหาร, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศชาย กลุ่มพนักงานนวด, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศหญิง กลุ่มพนักงานร้านอาหาร, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย กลุ่มพนักงานนวด, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศหญิง กลุ่มคนขับแท็กซี่, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศชาย คนที่ 1 กลุ่มคนขับจักรยานยนต์รับจ้าง, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศชาย คนที่ 2 กลุ่มคนขับจักรยานยนต์รับจ้าง, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย กลุ่มคนขับแท็กซี่, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย กลุ่มคนขับจักรยานยนต์รับจ้าง, 16 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศหญิง กลุ่มคนถีบสามล้อ, 23 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักวิชาการ เพศชาย กลุ่มคนถีบสามล้อ, 23 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย กลุ่มคนถีบสามล้อ, 23 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศหญิง คนที่ 1 กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน, 24 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศหญิง คนที่ 2 กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน, 24
ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศหญิง คนที่ 3 กลุ่มลูกจ้างทำงานบ้าน, 24
ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศหญิง กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า, 30
ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย คนที่ 1 กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า,
30 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.

นักพัฒนาและผู้แทนคนทำงาน เพศชาย คนที่ 2 กลุ่มคนเก็บและคัดแยกของเก่า,
30 ก.ค. 2564, สัมภาษณ์.